

PLAN for samarbeid skole- kirke i Fredrikstad, versjon 3.0, revidert 7.11.22

OM PLANARBEIDET

Plan for samarbeid mellom skole og kirke i Fredrikstad er utarbeidet av representanter for Fredrikstad kirkelige fellestråd og skoleetaten. Arbeidet har vært ledet av assisterende kirkeverge i Fredrikstad og etatssjef skole.

Planarbeidet ble igangsatt våren 2018. Et utkast til plan ble lagt frem for skolelederne og representanter for Den norske Kirke i Fredrikstad våren 2019. Planen ble tatt i bruk fra skoleåret 2019/20 og er revidert to ganger.

Planen er et dynamisk dokument og endres ved behov. Kirkevergen og etatssjef skole vil derfor ha en årlig gjennomgang av planen og foreta nødvendige endringer. Eventuelle ønsker om revidering av planen meldes til rektor, som tar det videre til etatssjef skole, senest 1. april. Den årlige gjennomgangen av planen gjennomføres i april/mai.

FORMÅL MED PLANEN

Planen skal gi et rammeverk for samarbeid mellom grunnskolene i Fredrikstad kommune og Den norske kirkes menigheter. Planen gir føringer for samarbeidet, begrunnet i opplæringsloven med forskrifter og læreplan for Kunnskapsløftet. Den foreliggende planen er utarbeidet etter ny læreplan LK20, som ble tatt i bruk fra skoleåret 2020/2021.

Planen skal ivareta friheten til lokalt å utforme innholdet i samarbeidet. Planen inneholder derfor ikke detaljerte innholdsbeskrivelser for hvert årstrinn. Den foreliggende planen kan brukes som et utgangspunkt for lokalt kirke - skole-samarbeid.

PLANENS INNHOLD

Planen for samarbeid mellom skole og kirke i Fredrikstad omhandler tre områder:

Innhold (klikk for å bevege deg i dokumentet)

Del 1, Gudstjenester i skoletiden

Del 2, Samarbeid mellom skole og kirke i forbindelse med ulike typer kriser

Del 3, Samarbeidsopplegg skole - kirke, knyttet til kompetansemål i læreplanen

Vedlegg

Kirken representerer en faglig ressurs som kan bidra til å realisere kompetansemålene i læreplanen. Skolen kan benytte seg av kirken for å bidra til å styrke elevenes kunnskaper om kristen arv og tradisjon, lokalsamfunn, kunst, arkitektur og det religiøse rom.

I samarbeidet mellom skole og kirke vil elevenes rett til fritak kunne aktualiseres. Elever kan få fritak fra deler av undervisningen dersom foresatte opplever aktiviteten innenfor et fag eller emne som utøvelse av annen religion eller tilslutning til et annet livssyn.

Elevens rett til å medvirke i avgjørelser som gjelder personlige forhold for barnet skal vektlegges gjennom hele skolegangen, jf barnelovens § 31. Når barnet har fylt 12 år skal det legges stor vekt på hva barnet mener. Eleven bestemmer selv ved fylte 15 år.

Fritaksretten gjelder alle fag og hele skolens virksomhet. Fritaket gjelder ikke kunnskapsinnholdet i de aktuelle emnene i læreplanens kompetansemål.

Rektor bør jevnlig gjennomgå rammene for fritak med lærerne, slik at man har én felles og riktig praksis.

For gudstjenester i skoletiden er det i tillegg satt noen spesifikke rammer for gjennomføringen.

DEL 1, GUDSTJENESTER I SKOLETIDEN

BAKGRUNN OG BEGRUNNELSE

Det vises til [veileder fra UDIR](#). I veilederen blir skolene oppfordret til å legge til rette for at elevene skal kunne delta på skolegudstjenester i forbindelse med høytider. Veilederen gir rammer og føringer for gjennomføring av gudstjenester i skoletiden.

I Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen kapittel 1.2 sies det bl.a.: «*Skolen skal gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring, og bidra til at hver elev kan ivareta og utvikle sin identitet i et inkluderende og mangfoldig fellesskap.*» Å delta på gudstjeneste eller andre tradisjonelle feiringer av høytider kan være en del av dette. Det er viktig å understreke at verken skolegudstjenesten eller det alternative tilbudet skal være en del av KRLE-faget.

SKOLEGUDSTJENESTE SKAL IKKE VÆRE SEMESTERAVSLUTNING

Skolens juleavslutning, på skolen eller andre steder, med f. eks juletregang og nissefest er formidling av kultur og tradisjon i Norge. Skoleavslutninger skal være inkluderende og legges slik at alle elever kan delta.

Skolegudstjenester for elever i Fredrikstadskolen skal derfor ikke være en skoleavslutning i seg selv. Gudstjenestene skal derfor gjennomføres før semesteravslutning og ikke legges til siste skoledag før ferie/fri.

SKOLEGUDSTJENESTE OG ALTERNATIVT TILBUD

Skoler som tilbyr elevene å delta på en skolegudstjeneste må også tilby et likeverdig alternativ for elever som ikke ønsker å delta på gudstjeneste. Dette skal være noe annet enn en gudstjeneste, men det alternative tilbudet skal også være et pedagogisk opplegg der elevene lærer om kultur og tradisjoner i Norge. Det skal være et planlagt tilbud, og skolen skal gi god informasjon til elever og foresatte om hva det alternative tilbudet er.

Eksempler på alternative tilbud er temadag, lesestund, lysfest, gjennomføre sangstund på sykehjem, barnehage eller andre aktiviteter knyttet til kultur og tradisjoner for ulike høytider i løpet av året.

INFORMASJON TIL FORESATTE

Skolen bør involvere foresatte i dialog om deltakelse i og gjennomføring av skolegudstjenester og hva som kan være et alternativt tilbud. Dette kan for eksempel gjøres i samarbeidsutvalget, foreldrerådet eller FAU.

Skolen skal gi informasjon til alle foresatte i god tid hvis skolen ønsker å tilby elevene å delta på skolegudstjeneste. Samtidig skal skolen gi informasjon om det alternative tilbudet til elevene som ikke ønsker å delta på gudstjeneste. Skolen kan informere for eksempel på foreldremøter, skolens nettsider eller ulike læringsplattformer.

RETT TIL FRITAK

Skolen skal vise respekt for elevenes religion og livssyn. Elever har rett til fritak fra aktiviteter i skolen som oppleves som utøvelse av en annen religion eller livssyn enn sitt eget. Det samme gjelder aktiviteter som på samme grunnlag oppleves støtende eller krenkende, jf opplæringsloven § 2-3 a. Skolens undervisning og aktiviteter skal ikke være forkynning.

Rett til fritak gjelder både deltakelse i gudstjeneste og forberedelser til denne.

Foresatte må meddele skolen om barnet skal delta eller ha fritak fra gudstjeneste.

SAMARBEID SKOLE - KIRKE OM GJENNOMFØRING AV GUDSTJENESTE I SKOLETIDEN

I Fredrikstad kommune har skolene ulike tradisjoner for å la elever delta på gudstjeneste i skoletiden i forbindelse med høytider som blant annet jul og påske.

Den norske kirkes menigheter i Fredrikstad skal tilby skolegudstjenester i tråd med intensjonene i denne planen.

Den lokale kirken tar kontakt med rektor på hver enkelt skole med et konkret tilbud for skolegudstjeneste. Det anbefales at samarbeidet inngår i årshjul, med frister for når avtaler skal være avklart. Som et utgangspunkt anbefales 1. juni som frist for å bekrefte planer for kommende skoleår.

I samarbeidet mellom kirke og skole lokalt, avklares gjensidige forventninger, elevers bidrag i gjennomføring av gudstjenesten, forberedelser etc. Form og innhold i gudstjenesten skal tilpasses aktuell målgruppe/aldersgruppe.

Gjennomføringen av gudstjenesten skal ivareta elevers og ansattes opplevelse av inkludering. Den enkelte skal kunne delta i ulike deler av gudstjenesten ut fra eget ønske, eller være til stede som observatør.

Innholdselementer som bør være med i en gudstjeneste: Tekstlesing fra Bibelen, bønn, salmesang, og preken. Innholdsmomenter som kan vurderes: Kyrie, gloria og trosbekjennelse. Elevbidrag kan f.eks. være sanginnslag, drama, tekstlesning, forbønn, lystenning, pynting/dekorasjon.

DEL 2, SAMARBEID MELLOM SKOLE OG KIRKE I FORBINDELSE MED ULIKE TYPER KRISER

HVILKEN HJELP KAN KIRKEN GI?

Hensikten med denne delen av planen er ikke å gi en fullstendig veiledning til skolens håndtering av kritiske situasjoner (dødsfall og alvorlige ulykker), men å vise hvordan Den norske kirke kan være en ressurs for skolen (elever, familie og ansatte) i håndteringen av disse.

Slike dramatiske hendelser berører og rammer ofte et helt nærmiljø, der både skolen og kirken er sentrale institusjoner. Tro og livssyn er viktig for mange når krisen rammer. Skolen bør derfor samarbeide både med Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn for å møte og ivareta også denne siden ved sorgen.

STØTTE TIL SORGARBEID

Kirkens ansatte, særlig prester og diakoner, men også menighetspedagogene, har utdanning og erfaring i å møte mennesker når noe vondt rammer. Kirkens ansatte kan være samtalepartnere og ressurspersoner for skolen. Kirkens ansatte kan delta i samlinger med elevgrupper, med skolens personale, og skolen kan formidle kontakt til de foresatte/familier der det er ønske om det. Dette er aktuelt både i umiddelbar tilknytning til hendelsen og i etterarbeidet.

KIRKENS DELTAKELSE PÅ SAMLINGER I SKOLENS REGI

Slike møtepunkt (sorgdelingssamlinger, minnestunder) må nødvendigvis tilpasses den enkelte situasjonen og familiens bakgrunn og ønsker. Kirkens ansatte kan være til stede som profesjonelle medmennesker i forhold til sorg og krise, som møter mennesker på deres premisser og tilpasser sitt engasjement etter målgruppen. Kirken kan også være med å formidle kontakt til andre tros- og livssynssamfunn. Kirkens personale kan være ressurser i planlegging av slike samlinger, også om de selv ikke deltar aktivt i samlingen med innslag som innebærer trosutøvelse.

KIRKENS TRADISJONER OG RITUALER

Når en ulykke rammer et nærmiljø, er det vanlig at kirken kan fungere som et samlingssted, med åpen kirke med rom for lystenning og samtale. Skolen kan være med å informere om et slikt tilbud for de som ønsker det. Noen ganger er det aktuelt med en egen minnestund i kirken i tillegg til gravferden.

I forkant av gravferd drøfter skolen med elever og foresatte ønske om å delta. Dersom familien er åpen for deltakelse, må elevgruppa forberedes og de foresatte informeres. Deltakelse må være frivillig, og elevene må delta sammen med foresatte eller andre voksne som eleven kjenner godt og som kan følge opp eleven hjemme i etterkant.

KONTAKT TIL KIRKEN

Skolens ledelse formidler kontakt til Den norske kirke lokalt. På alle hverdager fra kl. 09 – 15 vil Kirketorget i Fredrikstad (tlf. 69 95 98 00) kunne formidle kontakt til lokal prest. Ved behov for bistand på kveldstid eller helg, kan domprost eller kirkeverge kontaktes, se kontaktinformasjon på [kirkens hjemmeside](#).

Kirken har en egen beredskapsordning til bruk ved akutte situasjoner og varsling av dødsfall. Politiet og kommunens kriseteam benytter denne ordningen ved behov.

INTERNE RESSURSER

- Fredrikstad kommunes beredskapsplaner
- Psyko-sosialt kriseteam i Fredrikstad kommune

LITTERATUR

- Wolstad, Helle Maria: Når krisen rammer: Kirke – skole – samarbeid. IKO-Forlaget, Oslo 2009.

OVERSIKT OVER VEDLEGG

- [Veileder fra UDIR](#)
- Informasjonsskriv med påmelding til skolegudstjeneste og alternativt opplegg

DEL 3, SAMARBEIDSOPPLEGG SKOLE - KIRKE, KNYTTET TIL KOMPETANSEMÅL I LÆREPLANEN

Planen skal ivareta friheten til lokalt å utforme innholdet i samarbeidet. Planen gir samtidig rammer for at alle elevene, i tråd med læreplanen, skal få utforske lokale uttrykk for kristendom gjennom et samarbeid med kirkene i Fredrikstad. Et slikt lokalt samarbeid bør være avtalt og planlagt i forkant av hvert skoleår mellom skolen og den lokale menigheten.

Denne delen av planen gir eksempler på konkrete samarbeidsopplegg for ulike årstrinn og tema. Disse kan brukes som utgangspunkt for lokalt kirke-skole-samarbeid, som en idésamling og ressursbank. Opplegg som her foreslått for et årstrinn kan lokalt tilpasses til bruk på andre trinn. Planen skal ikke være til hinder for at lokale tradisjoner innenfor skole-kirke-samarbeidet videreføres og utvikles.

Hvert av oppleggene er relatert til aktuelle kompetansemål for KRLE-faget i LK-20. Flere av oppleggene kan utvides som tverrfaglige prosjekter, f. eks i musikk, kunst og håndverk, norsk, samfunnsfag eller knyttes til de felles tverrfaglige emnene.

Samarbeidsoppleggene er ment å gi bidrag til å nå kompetansemålene, som en del av den helhetlige læringen i skolen. Kjerneelementer i de ulike oppleggene som dekker den kristne tradisjonen kan inngå i arbeidet med å utforske og sammenligne ulike religioner og livssyn.

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
1.- 4 trinn	<ul style="list-style-type: none"> Utforske og beskrive hvordan kristendom og andre religioner og livssyn kommer til uttrykk lokalt og regionalt Skille mellom ulike kilder til kunnskap om religioner og livssyn.	Lære om kirkehuset, med utgangspunkt i den lokale kirken	Omvisning/gå på oppdagelsesferd i kirken, eller bruk av kirkemodell på skolen. (Se bilde av modellkirke som vedlegg) Lære sentrale begrep: alter, døpefont, prekestol, våpenhus, orgel, alterring, osv. Vise og forklare hva ordene betyr. Forslag: <ul style="list-style-type: none"> Hva er en prekestol? Hva er et orgel? Hva er en salmetavle?<ul style="list-style-type: none"> Hvordan blir disse tre brukt i kirken? Alter: under en gudstjeneste pynter man med blomster, lys, bibel og nattverdsutstyr. Altertavle: bilder som illustrerer fortellinger i bibelen. Da menigheten ikke forsto hva presten sa (på latin), forsto de iallfall kunsten	I kirken, eller besøk fra kirken på skolen.

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
1. – 4. trinn	<ul style="list-style-type: none"> Sammenligne og presentere ulike årstider og høytider i kristendom og andre religions- og livssynstradisjoner, som kulturarv.	Høytidene i kirkeåret	<p>Eksempelvis påskevandring, pinsefortellingen eller juleevangeliet. Metode: «Tidslinjen», Påskeduken»</p> <p>Påskevandring: gjenfortelle historiske hendelser på de aktuelle dagene – bruke konkrete:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Palmesøndag - palmegreiner. 2. Skjærtorsdag - fotvask, fortelle om den første nattverden. 3. Langfredag - kors 4. Påskedag - påskelilje <p>Pinse:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bruke «Tidslinjen» for å illustrere: Påske- Kristi himmelfartsdag- Pinse • Tidslinjen er bibelen som en «tegneserie» (banner lagd av robust PVC som kan kjøpes på Verbum forlag 30X600 cm)	I kirken eller besøk fra kirken på skolen.

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
1. - 4. trinn	<ul style="list-style-type: none"> Samtale om og presentere sentrale fortellinger og trosfortellinger i østlige og vestlige religiøse tradisjoner	Fortellerstund med sentrale bibeltekster	<p>Bibeltekster velges ut fra kompetansemålene, og begrunnes i språk, historie, etiske valg og muligheter for oppfølging på skolen i etterkant.</p> <p>Forslag:</p> <ol style="list-style-type: none"> Skapelsen, (1. Mosebok 1) Noahs ark (1. Mosebok 6) Josef; spennende historie, tilgivelse (1. Mosebok 37) Moses; påskefeiring (2. Mosebok 2) Sakkeus– Kan en som er slem bli snill? (Lukas 19)	På skolen

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
5.-7. trinn	<ul style="list-style-type: none"> Gjøre rede for historien til kristendom og andre religioner og livssyn i Norge, inkludert samers og nasjonale minoriteters religions- og livssynshistorie (KRLE) <ul style="list-style-type: none"> Tverrfaglighet: kunst og håndverk, samfunnsfag 	Kirken i middelalderen – kirkebygget forteller om tro og liv	<p>Arkitektur formidler et budskap: la elevene se og utforske, formidle kunnskap som setter kirkebygget inn i historisk sammenheng.</p> <p>Hva forteller byggematerialer og byggemåte, detaljer i huset?</p> <p>Hva forteller rommet, akustikk, stemning, inventar – hvordan er ulike virkemidler brukt?</p> <p>Elevene lager skisser, plantegning og løser oppgaver ut fra et arbeidsark med fakta. Veksling mellom samtale, praktiske oppgaver, individuelt og i grupper.</p>	Gamle Glemmen kirke og Hvaler kirke er middelalderkirker, eventuelt lokal kirke eller på skolen med bildemateriale fra en ressursbank.
	<ul style="list-style-type: none"> Utforske musikk fra ulike historiske epoker (musikk) 	Bli kjent med mangfoldet av musikk i kirken, gjennom Egil Hovland – Fredrikstads største komponist	<p>Komponisten Egil Hovland og kirkemusikk: Salmer inngår i norsk og europeisk kulturarv.</p> <p>Musikken er både et uttrykk for det hellige og en tolkning av dette. Hovlands musikk konkretiserer dette gjennom en lokal komponist med internasjonalt format.</p> <p>Gjennomføres med 1-2 felles framføringer i samarbeid med for eksempel Hovlandfestivalen og den kulturelle skolesekken.</p>	Glemmen kirke – kirkerommet er et spesielt rom for å oppleve musikk, og laget for å få størst mulig utbytte av musikken.

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
5.–7. trinn	<ul style="list-style-type: none"> • Bruke filosofiske tenkemåter i samtale og undring (KRLE) • Utforske og beskrive egne og andres perspektiv i etiske dilemma knyttet til hverdags- og samfunnsutfordringer (KRLE) • Reflektere over eksistensielle spørsmål knyttet til menneskets levesett og levekår og klodens framtid (KRLE). • Finne og sammenligne informasjon fra ulike kilder og vurdere hvor pålitelig og relevant denne informasjonen er (Samfunnsfag) • Anerkjennelse og videreutvikle innspill fra andre og begrunne egne standpunkt (norsk) 	«Grill en prest»; Elevene stiller spørsmål om kirke og kristendom	Forberedelse: <ul style="list-style-type: none"> • Lærer henter ut temaer og mål fra arbeidsplanene det er jobbet med. • Klassesamtale og tankekart: Er det noen tema/spørsmål vi ønsker å få kirkens syn på? • Hver elev skriver et spørsmål de ønsker å stille; fra • spørsmål om Bibelens tilblivelse til kirkens syn på homofili. Lærer styrer ikke spørsmålene. Lærer samler inn spørsmålene og skriver disse på et ark. • Presten får spørsmålene når timen begynner. 	På skolen

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
5.–7. trinn	<ul style="list-style-type: none"> Utforske og sammenligne tekster og materielle uttrykk som kilder til kunnskap om kulturarv knyttet til kristendom og ulike religions- og livssynstradisjoner 	Tekster og fortellinger fra Bibelen	<p>Fortelling kan inngå i tverrfaglige prosjekter samme med andre kulturuttrykk (som kunst med bibelske motiv), eller gjennomføres som et enkelt opplegg.</p> <ol style="list-style-type: none"> Fakta om bibelen <ul style="list-style-type: none"> grunnspråkene det gamle og det nye testamentet (GT og NT) oppbygging (kapitler/vers) Quiz om bibelen/ personer. <p>Eks på spørsmål:</p> <ul style="list-style-type: none"> Hvem var med Noah i arken? Hvem ble kastet ned i en brønn? <p>Slå opp i bibelen for å finne svarene. Vis illustrasjoner på tidslinjen.</p> <p>Tidslinjen er bibelen som en «tegniserie» (banner lagd av robust PVC som kan kjøpes på Verbum forlag 30X600 cm).</p>	Dette kan gjøres lokalt på skolen.

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
8.-10. trinn	<ul style="list-style-type: none"> Utforske og presentere sentrale trekk ved kristendom og andre religions- og livssynstradisjoner og deres utbredelse i dag Utforske og presentere religiøst mangfold og religiøse praksiser utenfor etablerte religionssamfunn Utforske andres perspektiv og håndtere uenighet og meningsbrytning 	Hans Nilsen Hauge og framveksten av det moderne Norge	<p>Vandreteater med forteller og skuespiller, varighet 90 minutter: I museet – barndom og oppvekst, Norge anno 1771. Ute på jordet – vendepunktet i 1796, kallsopplevelsen I bedehuset: Hauge som strategisk leder, gründer, reformator og opprører.</p> <p>Forarbeid på skolen: fakta om Hauges liv og Norge på hans tid Etterarbeid: refleksjon om forskjeller og likhetstrekk til vår tid; likeverd i religioner og samfunn, lederegenskaper</p> <p>Ressurshäfte KRLE: <i>Modige Hans som forandret Norge</i> av Ragnhild Bakke Waale, Cappelen Damm, 2018</p>	<p>Museet Hauges Minde, Rolvsøy.</p> <p>Opplegget finner du på hjemmesiden</p>

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
8.-10. trinn	<ul style="list-style-type: none"> • Utforske og presentere sentrale trekk ved kristendom og andre religions- og livssynstradisjoner og deres utbredelse i dag • Bruke og drøfte fagbegreper om religion og livssyn • Utforske andres perspektiv og håndtere uenighet og meningsbrytning • Reflektere over eksistensielle spørsmål knyttet til det å vokse opp og leve i et mangfoldig og globalt samfunn 	Død, sorg, tap; reaksjoner, bearbeiding, støtte	<p>Besøk i kapell og på kirkegård. Møte ansatte som forteller om sin jobb – og møte med mennesker i sorg. Forarbeid på skolen: tydelig på innhold i besøket og mulige reaksjoner.</p> <p>I etterkant: refleksjon, hvordan avspeiler ulike skikker tro/livssyn? Sammenligning.</p> <p>Gjennomføre en samling for skolens ansatte om temaet, snakke om hvordan møte reaksjoner hos elevene.</p>	Kapell/gravlund – steder som er annerledes og åpner for de store spørsmålene om livet og døden, hvem vi er og hvorfor, kan gi en ekstra dimensjon til undervisningen. Prest, diakon, kirkegårdsansatte er ressurser. Gravplassen forteller om tro og livssyn. Eksempelvis et muslimsk gravfelt; hvordan skiller det seg fra kristen tradisjon? Hva forteller innskrifter og gravminnene om tro og håp? Foreslås lagt til 9. trinn.

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
8.-10. trinn	<ul style="list-style-type: none"> Utforske og presentere sentrale trekk ved kristendom og andre religions- og livssynstradisjoner og deres utbredelse i dag Bruke og drøfte fagbegreper om religion og livssyn Utforske andres perspektiv og håndtere uenighet og meningsbrytning Identifisere og drøfte etiske problemstillinger knyttet til ulike former for kommunikasjon 	Normer og valg- hva er viktig for meg i dag? Tekster, tradisjoner, tolkninger og brytninger.	<p>Utgangspunktet er Luthers reformasjon, som fikk avgjørende betydning for utviklingen av historien, kirken og kulturen i Europa og Norge fram til i dag. Luthers oppgjør med middelalderkirken uttrykt ved de 95 tesene knyttes til livsfilosofiske spørsmål slik at elevene kan reflektere over sitt eget liv, eksistensielt og i et samfunnsperspektiv.</p> <p>Kunnskapsformidling, og elevarbeid: «Hva er så viktig for deg at du ikke kan trues til å skifte mening?», elevene lager sine egne teser.</p> <p>«Luthers teser og en dør» - ferdig opplegg laget til jubileumsåret 2017, finnes på hjemmesiden</p>	Resultatet av prosjektet kan vises som oppslag på dører på skolen eller tilsvarende Foreslås lagt til 10. trinn.

Årstrinn	Kompetansemål fra læreplanen	Tema/ Læringsmål	Innhold og metode, kilder	Sted
8.-10. trinn	<ul style="list-style-type: none"> Utforske og presentere sentrale trekk ved kristendom og andre religions- og livssynstradisjoner og deres utbredelse i dag <p>Passer inn i tverrfaglig opplegg med blant annet musikk-, kunst- og håndverksfaget</p>	Kirken i kunst, arkitektur og musikk	To alternativ for utarbeiding av opplegg: a) Utgangspunkt i KRLE: Hvordan uttrykker kirkebygget/kirkemusikk kristendommen? b) Utgangspunkt i estetiske fag: Sammenligne kirkebygget/-musikk med andre uttrykk fra samme periode – eksempel: ekskursjon i sentrum, sentrale bygg	For eksempel Domkirken, med sentrale arkitekter og kunstnere på nasjonalt plan: Arnstein Arneberg, Axel Revold, Søren Gangfløt. Ulike epoker. Kirkebyggene er preget av både felleseuropeiske, nasjonale og lokale trekk, og rommer symbolikk og motiver som kan gi hjelp til å forstå annen kunst/religioner. Kan tilpasses til 8.-10. trinn

VEDLEGG

Metodiske opplegg, henvisning til kilder, info som det ikke er plass til i tabellen

Bilde av modellkirke – 1. trinn

- 8. trinn: Ressurshäfte KRLE: Modige Hans som forandret Norge av Ragnhild Bakke Waale, Cappelen Damm, 2018
- 10. trinn: «Luthers teser og en dør» - ferdig opplegg laget til jubileumsåret 2017

VEDLEGG. LUTHERS TESER OG EN DØR

(Manus følger her. Powerpointpresentasjonen ligger som lenke i beskrivelsen av opplegget)

Et undervisningsopplegg om Martin Luther og reformasjonen.

Opplegget er tenkt gjennomført på ungdomsskoletrinnet i grunnskolen i Fredrikstad. Det ble laget til markeringen av 500-årsjubileet for reformasjonen, med en lokal kopling til Fredrikstads 450-års byjubileum som sammenfalt i tid.

Opplegget ble gjennomført som et samarbeid mellom grunnskolen i Fredrikstad og Den norske kirkes menigheter innenfor kommunen.

MÅL:

- Å få kunnskap om Luther og reformasjonen
- Å gi elevene anledning til å tenke over teser/verdier i deres liv og kontekst

LÆREPLANEN

Undervisningsopplegget vil særlig relatere seg til læreplanen i kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE). Denne planen har som kompetansemål etter 10. trinn bl.a.:

Kristendom:

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- *gjøre rede for viktige hendelser i kristendommens historie fra reformasjonen til vår tid i Norge og i verden og for kristendommens stilling i dag*
- *forklare hovedtrekk ved romersk-katolsk, ortodoks og protestantisk kristendomstradisjon*

- *gi en presentasjon av Den norske kirke, [...]*
- *drøfte kristendommens betydning for kultur og samfunnsliv*
- *beskrive og reflektere over særtrekk ved kunst, arkitektur og musikk knyttet til kristendommen*

Filosofi og etikk:

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- *reflektere over filosofiske temaer knyttet til identitet og livstolkning, natur og kultur, liv og død, rett og galt*
- *føre dialog med andre om sammenhenger mellom etikk, religioner og livssyn [...]*

Undervisningsopplegget om Luther og reformasjonen gir en anledning til å kombinere disse målene. Utgangspunktet er Luthers personlige biografi, som fikk avgjørende betydning for utviklingen av historien, kirken og kulturen i Europa og Norge fram til i dag. Luthers oppgjør med middelalderkirken knyttes til livsfilosofiske spørsmål på en slik måte at elevene kan reflektere over deres eget liv, eksistensielt og i et samfunnsperspektiv.

KORT PRESENTASJON AV OPPLEGGETS INNHOLD

Undervisningsopplegget vil ved bruk av virkemidler som film, samtale og ulike rekvisitter ta for seg Martin Luthers bakgrunn og liv, hans oppdagelser, teser og hans kamp mot middelalderens maktinstanser og for menneskets frihet. Hele opplegget har et tydelig fokus på hvilken virkning dette har hatt gjennom historien, både i kirken og samfunnet for øvrig, og hvilke paralleller vi kan finne i vår kontekst i dag.

Undervisningsopplegget ender i at elevene selv lager dagsaktuelle teser som for eksempel henges opp på ei dør

Link til filmsnutt som benyttes: <https://www.youtube.com/watch?v=qRao8M5BXVk>

RAMMER FOR GJENNOMFØRING

- Opplegget kan gjennomføres i alle årstrinn i ungdomsskolen.
- Gjennomføringen varer en dobbelttime (90 min).
- Utstyr for å vise lyd og bilde må være tilgjengelig.

UNDERVISNINGSSOPPLEGGETS FORLØP**TIME 1 – UNDERVISNING OM LUTHER, HANS LIV OG VIRKE
POWERPOINTPRESENTASJON (heretter PP) ark1
PP ark 2 og 3**

1. Introduksjon
  - Avspilling av et musikkstykke med tydelig preg fra middelalderen/renessansen, samtidig som det leses opp korte utsagn fra Martin Luther.
2. Hvem var Martin Luther?

«Jeg er født i 1484 i Mansfelt, det er sikkert». Vi er i middelalderen. 500 – 1500. Senmiddelalderen. En overgangstid. En viktig grunn: Martin Luther. Få mennesker har endret historien som ham! Vi er i Tyskland. Foreldre: Hans og Margarete Luder.

Født dagen etter man feiret helgenen Martin av Tours – dermed ble han kalt Martin. Det sier noe om kirkens betydning.

Faren var bergverksmann – en næring i stor vekst. Tyskland var av denne og flere grunner den økonomiske motoren i Europa – som i dag.

Tidligere i middelalderen: som far så sønn. Men nå – utdanning – stor utbygging av skoler og universiteter – og utdanning innen munkeordener. Viktigste studie: Teologi.

Skolen nært knyttet til kirken.

Luther sa i 1540: «Gud opprettholder kirken gjennom skoler, skoler opprettholder kirken.» (1540)

PP ark 4

I studietiden – ble kjent med humanistiske tanker. Filosofi, den frie tanke - Men han tok avstand fra de som skilte fornuft og tro. Luther mente – de hørte sammen! Han begynte på juss – men fant seg ikke til rette – så i et stort tordenvær ble han redd og ropte: «Hjelp meg Sankt Anna, jeg vil bli munk!» Det sier noe om frykten mange hadde for Gud – og for døden og hva som så skjedde.

Kirken hadde makt over folk. På flere måter: De som bestemte var innsatt av Gud – både konge og biskop. Ikke lett/rett å gjøre opprør. Godta situasjonen. Bli i din stand! (Jmfør «Skomaker bli ved din lest») Og middelalderens tanker om livet etter døden – preget folk sterkt.

PP ark 5; Bilde! For det var her og nå man avgjorde sin skjebne. Tre utganger på livet: Himmel – om man levde slik kirken sa. Helvete – om man ikke fulgte det kirken sa. Og Skjærsilden – en ventetilstand – hvor de som ikke hadde levd bra nok kunne lutres til det evige livet.

PP ark 6 og 7; Bilder!

Dette handlet om gjerninger. Gjerningsfromhet.

Få trodde de levde bra nok – derfor var Skjærsilden det «beste» man kunne håpe på. Og her hadde kirken utviklet en smart tanke!

Du kunne gjøre opp for dine synder. Avlat: Gjøre gode gjerninger – si bekjennelsen – betale – få et avlatsbrev som bekreftet at dine synder var tilgitt.

PP ark 9

«Når pengene i kassen klinger, sjelen ut av skjærsilden springer!» På denne måten kunne man forkorte tiden i Skjærsilden og ende i himmelen. Presten bestemte – når du bekjente. Kirken tjente store penger på dette – til kirkebygg. Og Kirken kunne kontrollere folk.

Luther ble munk. En ivrig munk. I Wittenberg. Øst i Tyskland nord for Leipzig. Han var opptatt av å leve rett. Gjøre det rette. Men han fikk ikke fred. Hvordan kan jeg tilfredsstillende Gud? Han skriftet mest av alle. Nesten så skriftefaren gikk lei! Han gjorde det han fikk beskjed om – men han fant ikke fred/hvile. Gud var en dømmende Gud. Troen ble en praktisk gjerningsfromhet. «Hvordan kan jeg finne en nådig Gud?» Det var spørsmålet Martin stilte seg.

Luther var ivrig i sitt studie av Bibelen – så skjer det som endrer han og troen og kirken og vår måte å tenke på totalt.

Husk: Kirken kontrollerte tanken, kirken bestemte hva man skulle gjøre. Kirken hadde makt.

PP ark 11

Broder Martin sitter i sitt rom i tårnet i klosteret i Wittenberg og leser Romerbrevet kap. 1,17. Han er blitt prest, han er lærer, ja, professor på universitetet.

«For jeg skammer meg ikke over evangeliet. Det er en Guds kraft til frelse for alle som tror ... **For i det åpenbares Guds rettferdighet, av tro og til tro, slik det står skrevet: Den rettferdige skal leve ved tro.» Rom 1,17**

Her fant Luther nøkkelen! Dette er nøkkelen til å forstå Luther.

Guds rettferdighet åpenbares av tro og til tro. Ikke noe om gjerninger – men om tro.

Det er jo noe helt annet enn det kirken har sagt. Hvorfor holder kirken dette skjult, eller – hvorfor ser de det ikke?

PP ark 12

Så utvikler Luther sin teologi – basert på dette.

Troen alene. Tar det med til studentene og medlærere og til alle i klosteret - og i kirken. det skaper det gode i folk.

Slik er Gud! Vi har en nådig Gud!

Det betyr at kirken tar feil! Den må endres. Reformeres!

Du kan ikke kjøpe deg fri – frelse. Du må kun tro! Troen er en gave!

PP ark 13

Luder til Luther – Eleutherios (underskrev med det - den frie – den befridde - som nå skulle befri andre) så tok han TH inn i sitt eget navn – byttet ut D! **Luder ble til Luther!**

PP ark 14

Bibelen ble lest i lys av dette: Jesus kom for å sette oss fri – fri til å leve, fri til å tro! Skriften ble lest lys av dette: Hva Jesus har gjort for oss. Som han har gitt oss – av Nåde. Sola gratia! Skriftens sentrum: Jesus alene!

Du kan selv få del i dette – ikke gjennom kirken men gjennom Bibelen! Trenger ikke kirken til å fortelle deg sannheten – du er fri til å lese – fri til å forstå – fri til å tro!

Martin Luther setter mennesket i sentrum for troen, tanken og for Gud.

Med dette som utgangspunkt – eller nøkkelen til å forstå Skriften/Bibelen – ser han mange ting som må endres på. En ting han tar tak i – gjør han på en dramatisk måte.

PP ark 15

31.okt 1517 – slår Luther opp sine 95 teser – på kirkedøra i Wittenberg. Mot avlat! Husk: Kirkedøra var stedet alle kom forbi – var som dagens avis. Alle kunne se det – og de gjorde det. De ble trykket og spredt ut over store områder. Tre eks:

PP ark 16

28. Men sikkert er det at når pengene klinger i kisten, øker menneskenes havesyke og gjerrighet. Kirkens forbønn er derimot alene i Guds hånd.

PP ark 17

36. Enhver kristen som sørger inderlig over sine synder, har full ettergivelse av straff og skyld også uten avlatsbrev.

PP ark 18

37. Enhver sann kristen, enten han er levende eller død, har del i alle Kristi og kirkens goder, også uten avlatsbrev.

Det lå en sterk kritikk av kirkens praksis. Og mange opplevde det frigjørende. Dermed starter reformasjonen – endringen (ikke opprør og splittelse) av kirken. Det var Luthers mål. Og han trodde kirken ville endre seg når han fikk forklart hvor den hadde gått feil.

Men kirken vil ikke godta dette. Det blir en lang kamp – som ender med en splittelse av kirken. Og den Lutherske protestantiske kirken oppstår.

PP ark 20

Hvordan kunne dette skje? Betingelser:

Luther – som person. **Bilde av ML.** Dyktig, kunnskapsrik, prekte så folk forstod.

Snakket både tysk og latin. Brukte tysk! En stor arbeidskapasitet. Skrev salmer, bibelkommentarer svarte på brev. Vi har det meste! Grunn: Boktrykkerkunsten! 1440-1450. Gutenberg. Luther hadde en god venn – med økonomisk teft- som drev trykkeri – alt ble skrevet ned – trykket i mange eks. Var en medierevolusjon! Tjente penger på Luther – selv hadde han ikke greie på penger. Penger var ikke hans motiv! Spredt utover Tyskland og landene rundt. Luther skrev på tysk (ikke latin!)– vanlige folk forstod – ble engasjert – fulgte Luther – han trakk fulle hus.

Luther - påståelig, ingen diplomat! Ingen kompromisser! Et kall! Og når ikke kirken ved paven ville endre oppfatning – konklusjon: Paven = Djevelen! Skrev det! Forkynte det! Steile fronter.

Men hvordan kunne han få ture fram – hvorfor ble han ikke stoppet?
Vi vet: Keiseren var katolikk – og stod på god fot med Paven.

PP ark 21

Flere forhold: Politisk og militært: Tyskland del i det store Tysk-romerske rike – dekket store deler av Europa. **Bilde av riket.** Ny ung keiser: Karl den 5. Han reiste nå rundt i sitt rike for å konsolidere sin makt – det vil si – møte alle som var småkonger og fyrster under seg. Rundt om i riket ble det arrangert møter med den nye keiseren.

Og på disse møtene – Riksdagene - kunne man melde inn saker som var av viktig interesse. Det gjorde Luther! Han ville til Riksdagen i Worms 1521 og legge fram sin sak.

Dit kom også en ung prins av Danmark Norge – på dannelsesreise: Christian – som ble så grepet av Luthers lære at han senere som konge i Danmark-Norge innførte reformasjonen. Og hans sønn Frederik II, ble grunnleggeren av vår by! 50 år etter reformasjonen! 1567

Men en annen Fredrik er viktigere!

For Luther hadde aldri kommet til riksdagen i Worms om han ikke hadde politisk og militær ryggdekning! Kurfyrste Fredrik den vise – av Saksen ble grepet av Luthers forkynnelse – han holdt sin hånd over Luther og beskyttet han. Det trengtes – for det var mange som kunne tjene på å drepe Luther. Luther ble holdt «fange» av Fredrik den vise – for å beskytte han.

PP ark 22

Bakteppe: Før Worms – Pavens utsending Alexander skrev irritert til Roma: «**hele Tyskland er i vilt opprør. Fra ni tiendeler lyder krigsropet «Luther!», og for den siste tiendelen, som hverken er for eller mot Luther, er parolen «død over det romerske hoff!»**»

Det betød: Keiser Karl den 5 hadde følgende valg: Han kunne nekte Luther å legge fram sin sak – men det ville bety folkelig uvilje – og kanskje også krig – en krig han ville vinne – han var totalt overlegen Kurfyrste Fredrik - men han ville skape seg fiender i lang tid.

Eller han kunne slippe til Luther og enten overbevise Martin Luther at han tok feil, eller håpe at saken ville gå over. Da viste han vilje til å lytte og samarbeide.

Det hører også med at Europa hadde en felles fiende – Det ottomanske riket – tyrkerne – stod ikke langt fra Wien! Man måtte være samlet.

PP ark 23

Så endte det med at Luther slapp til på riksdagen i Worms. Hvor alle var samlet. Han ble bedt om å avsverge sin lære – trekke alt tilbake.

PP ark 24

Men det kunne han ikke. Hans samvittighet tillot ikke det. Så ender det med det kjente sitatet:

Jeg kan ikke annet, her står jeg, Gud hjelpe meg. Amen

Men Luther fikk også lagt fram sin sak. Han gjorde det på både tysk og latin – Keiser Karl 5. kunne ikke tysk særlig godt. Resultatet ble en tydeliggjøring av skille. Og Luther ble erklært som kjetter og fredløs. Da var det enda viktigere at kurfyrste Fredrik den vise holdt sin beskyttende hånd over Luther.

Og Luther ble tatt vare på – av Kurfyrste Fredrik den vise. Og han fortsatte å utvikle sin lære. Og stadig flere tok den til seg. Og vi har hørt om kong Christian 3. av Danmark- Norge som brakte læren til oss.

3. Virkningshistorie

- Den katolske kirken endret etter hvert sin praksis rundt salg av avlatsbrev. Tok sin tid, men nå finnes ikke avlatshandel mer.
- Hvordan ser kirkelandskapet ut i dag? Mye større enighet. Vilje til å lytte og forstå andre. Godt samarbeidsklima.
- Hva er viktig for oss i dag? Hvem har definisjonsmakt (religiøs, politisk osv.)?

Det startet med at han slo opp sine teser – sine påstander – sine avsløringer på kirkedøra i Wittenberg. Der avslørte han det som var galt. Og selv om han ble bedt om å avsverge sin lære, jenne den til – så stod han fast. Han vek ikke en tomme!

For – når noe er galt – så er det galt! Og han var påståelig. Han turte, og han hadde styrke nok, og tro nok, til å stå for det han mente var rett.

TIME 2 – PRODUKSJON AV EGNE TESER OG MONTERING AV DISSE PÅ EN DØR.**PP ark 25****PP ark 26**

Men det kostet – hvorfor ikke bare holde seg til sin kone Katarina – og fellesskapet i hjemmet – måltidsfellesskapet der ble kjent – for de gode samtalene – og for den gode maten og drikken. Hvorfor kunne ikke bare det være nok? Hvorfor ikke jenke seg til – inngå kompromisser – slik at alle ble fornøyd?

PP ark 27

Hvor langt skal et menneske strekke seg i kampen for det det mener er rett?

PP ark 28

1. Luthervideo (<https://www.youtube.com/watch?v=qRao8M5BXVk>)
2. Hvorfor hang Luther opp tesene sine på en kirkedør?
  - Det var på den tiden en effektiv måte å spre budskapet en hadde.
  - Hva er dagens kirkedører? Hvordan kan man i dag sørge for at flest mulig får med seg det en vil si/kjempe for/protestere mot?

3. PP ark 29

Gjentar siste spørsmål fra forrige time: Hva er viktig for oss i dag? Hva er du villig til å kjempe for? Hva er så viktig for deg at du ikke kan trues til å endre mening? (spørsmålene er hentet fra filmklippet som vises i løpet av undervisningen)

4. PP ark 30

Elevene bruker litt tid hver for seg for å utforme 1 eller flere egne teser.

5. Elevene samles i grupper, deler sine teser med hverandre. Sammen velger de ut 1-2 teser som skal males eller tusjes på den medbrakte døren (se eksempel).
  - I sammenheng med dette blir det tid til refleksjoner og samtale rundt de ulike tesene
6. Kort oppsummering